

**Tomáš Profant: Kritika rozvoje:
Od kolonialismu k postrozvojové praxi**
Praha, Karolinum 2022, 174 s.

Idea rozvoje je založena na představách o lineárním vývoji světa, v jehož rámci je pak možné klasifikovat určité země či kultury jako méně a více rozvinuté. Tento ideový základ dává vzniknout mnoha praktickým implikacím v podobě rozvojových projektů, jež jsou iniciovány širokou škálou aktérů. Mohou jimi být mezinárodní finanční instituce, jako jsou typicky Světová banka nebo Mezinárodní měnový fond, a jejich půjčky spojené s požadavkem strukturálních reforem, podpory konkrétních projektů národními rozvojovými agenturami nebo i co do velikosti rozpočtu drobnější neziskové organizace. Projekty bývají rámovány jako *pomoc*, k níž má globální Jih coby silnější hráč morální závazek, a tedy jako veskrze pozitivní fenomén, proti němuž by jen těžko někdo vznášel námitky.

V akademické diskusi se však minimálně od osmdesátých let 20. století rozvíjí silná a systematická kritika ideologie rozvoje i jeho praxí. Spolupráce představitelů a představitelk této kritiky dala vzniknout společným projektům, jako jsou například sborníky *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power* (W. Sachs, Zed Books 1992) nebo *The Post-Development Reader* (M. Rahnema, W. Bawtree, Zed Books 1997), nikdy však neutváří jednotnou školu. I přes značnou pluralitu jejich přístupů a východisek je možné dané myšlenkové proudy označit jako *postrozvojové teorie*. Jejich základem je kolektivní snaha o dekonstrukci představy o rozvoji jako o utopistické postkoloniální vizi, která všem nabízí možnost dosáhnout totožných socioekonomických podmínek. Mimo snahu o problematizaci ideových základů rozvoje pojilo jeho kritiky a kritičky také přesvědčení o jeho neudržitelnosti, a tedy i nevyhnutelném brzkém zániku rozvojových představ i konkrétních projektů.

Dnes však vidíme, že rozvoj nikam nemizí, ba právě naopak. Jeho vliv narůstá a současně se diverzifikuje pole jeho aktérů, ať už se jedná o roli filantropických kapitalistů, či rozmach projektů zaměřených na sebedisciplinaci spotřebitele, jako je například koncept *fairtrade*. Na to reaguje i proměňující se debata na poli postrozvoje. Někteří autoři a autorky pokračují v kritice rozvoje v jeho základu a poukazují na nemožnost reformace, jiní se zase zaměřují na jeho praxi a snaží se rozlišovat mezi projekty, jež upevňují status quo rozložení globální moci, a mezi těmi, které mají potenciál progresivně nabourávat paradigma (T. Venkatatesan, S. Yarrow (eds.). *Differentiating Development: Beyond an Anthropology of Critique*. Berghahn Books 2014).

„Postrozvojový přístup se dnes nachází v ambivalentní situaci. Na jedné straně je mnohými odmítán jako příliš radikální, na druhé straně je mnoho jeho argumentů již akceptovaných“, cituje Tomáš Profant v úvodu své knihy Arama Ziaie (A. Ziai (ed.). *Third World Quarterly*, 2017, 38 (12) Special issue: The Development Dictionary @25: Post-Development and Its Consequences), jednoho z nejvýraznějších současných představitelů postrozvoje. Profant dodává, že obdobnou situaci sledujeme i v tuzemském kontextu. Ač si některá východiska postrozvoje nachází cestu do publikací věnujících se rozvojové spolupráci a ukazují tak určitý vliv, nejedná se rozhodně o pozornost výraznou ani kontinuální.

Právě Tomáš Profant je v české a slovenské debatě nejvýraznějším a také nejkonzistentnějším představitelem postrozvoje. Mezi jeho pracemi předcházejícími *Kritice rozvoje* můžeme zmínit například sborník *Mimo Sever a Jih: rozumět globálnímu nerovnostem a rozmanitosti* (O. Horký-Hlučňák, T. Profant. Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., 2015), do kterého vedle jeho celkové spolueditace přispěl také kapitolou diskutující právě vztah mezi postrozvojem a jeho kritikou, nebo *New Donors on the*

Postcolonial Crossroads Eastern Europe and Western Aid (Routledge 2019). Kritika rozvoje je prvním českým uceleným přehledem prezentujícím kořeny rozvojového myšlení, základy postrozvojových teorií i příklady možných praxí. Autor se postrozvojovými teoriemi nejen badatelsky dlouhodobě zabývá na akademické úrovni, ale také se otevřeně hlásí mezi jejich zastánce. Jeho motivací tak není východiska pouze představit, ale také obhájit jejich platnost.

Text čtenáře postupně provádí základy a vývojem rozvoje i kořeny postrozvojových teorií. Následně pak přechází do dialogu s jeho kritiky, podniká exkurz do souvisejícího tématu rasismu a končí debatou nad možnostmi postrozvojové praxe. V jedné z úvodních kapitol, v níž jsou představeny základy rozvojové ideologie a její kontinuity s aspekty koloniálního vládnutí, se autor mimo jiné vymezuje vůči častému označení inauguračního projevu prezidenta Harryho Trumana v roce 1949 (v němž zdůrazňoval důležitost amerických intervencí pro zajištění štěstí celého lidstva) za zlomový bod soudobého rozvojového uvažování, jak to činí například i Escobar, Sachs nebo Esteva (s. 18). Profant sice historickou kontextualizaci považuje za zásadní, jelikož pomáhá nasvítit arbitrárnost současné dominantní konceptualizace (s. 125), snahy o přesnou dataci momentu, od kterého můžeme hovořit o rozvoji, však označuje za bezpředmětné. Kapitola je přehlednou sumarizací procesů vedoucích k soudobé situaci, nicméně celkovému hlubšímu porozumění by jistě prospělo uvedení alespoň několika detailněji představených příkladů rozvojových praktik v praxi.

Následující kapitola je přehledem kořenů a vývoje postrozvojového uvažování. Autor jejím prostřednictvím především buduje potřebný základ pro kapitolu následující, pokrývající hlavní body diskuse mezi zastánci rozvoje a jeho kritiky. Jak již zmiňuji výše, autor se sám k postrozvojovým pozicím hlásí, pokouší se proto připomínky nejen představit, ale také sám vypo-

řádat. Možná i proto, že se tak děje na poměrně malém prostoru, některé argumenty místy působí lehce zkratkovitě. Příkladem může být moment, kdy autor pouze krátce a bez dostatečného uvedení kontextu upozorňuje na kontradikce v argumentaci kritičky postrozvoje Cheryl McEwan (s. 74). Toto upozornění sice může být na místě, nicméně v dané chvíli čtenář získává dojem, že se ocitá uprostřed debaty, do které není tak úplně vpuštěn. Současné pak toto místo působí dojmem, že se autor snaží postrozvojové pozice uhájit téměř za každou cenu. Což je škoda i s přihlédnutím nejen k akademické, ale i politické motivaci a k jím samotným několikrát zmiňovanému stanovisku, že je nutné svou kritiku prezentovat srozumitelně a přesvědčivě.

Přes tyto drobné připomínky však Profant přesvědčivě vypořádává většinu základních témat diskuse, jako je osočení postrozvoje z esencionalizace a romantizace globálního Jihu, homogenizace rozvoje, ignorování změn, ke kterým na poli rozvoje došlo. Argumentuje především, že diskurzivní analýza má ze své podstaty směřovat k nalezení společných charakteristik daného diskurzu, které ale následně umožňují studium jeho konkrétních projevů v praxi, je tedy pochopitelné, že na jeho úrovni dochází k jisté generalizaci. Dodává, že esencionalizace může být užitečná, a je třeba ji vnímat jako ambivalentní součást mocenských bojů (s. 69). V současné debatě mezi kritiky a zastánci rozvoje zaznívá argument, že je nutné rozvoj neodmítat čistě z ideologických pozic, ale důsledně zkoumat jeho konkrétní aplikace a individuálně posuzovat, zda dané projekty mohou vést k posilování globálních nerovností či zda mohou nabourávat paradigma (Venkatesan, Yarrow 2014). Zde však Profant uvádí, že často zmiňované změny a reflexe v rozvoji se většinou odehrávají pouze na rétorické úrovni, a nepropisují se tak do skutečné praxe rozvojového průmyslu (*aid industry*). Vzhledem k množství přetrvávajíc-

cích kontinuit lze tvrdit, že moc navzdory stále zůstává na jednom místě (s. 77). Otázkou, kterou Tomáš Profant v textu naznačuje a kterou si sama často při uvažování nad ideou i praxemi rozvoje kladu, je, do jaké míry lze vůbec hovořit o pozitivních dopadech rozvoje, když procesy s ním úzce spojené lidstvo dovedly až na práh současné klimatické krize.

Ve výčtu hlavních výtek vůči postrozvoji ze strany jeho kritiků a kritiček se objevuje i jeho politická motivace. Autor v kapitole určené vypořádání kritiky ponechává tento aspekt bez komentáře, odpověď na vymezení se vůči politické motivovanosti teorie však podává kniha jako celek. Autor sám (v návaznosti na Fergusonovo dílo *The Anti-Politics Machine*. Cambridge University Press 1990) považuje za zásadní otázku rozvoje politizovat a neuvažovat nad ním jako nad problémem, na který je možné reagovat pouze byrokratickými opatřeními. Profant následně na uvažování o kontradikcích a nových otevřených otázkách navazuje v závěru knihy, v němž se mu daří otevřít a naznačit další možné cesty, kterými by se bádání o rozvoji mohlo a mělo ubírat.

Dále v textu následuje nuancovaná konceptualizace rasismu v rozvoji, autor rozlišuje mezi různými typy rasismu a jejich aplikacemi. Zaměřuje se sice hlavně na identifikaci podob rasismu objevujících se v rozvojové spolupráci, vypracovaná klasifikace však má potenciál univerzálnějšího využití.

Závěrečná kapitola je opět částečně motivována snahou vypořádat kritické připomínky vůči postrozvoji, tentokrát mírně na neuplatnitelnost myšlenek v praxi. Profant jednak deklaruje, že každá změna začíná myšlenkou, a tedy u praxe postrozvoje musí začít změnou myšlení (s. 116). Současně ale také představuje několik příkladů postrozvojových praxí. Vychází z definice stanovující postrozvojovou praxi jako praktiky, jejichž ekonomické aktivity nesledují kapitalistickou logiku, odebírají roz-

hodování elitám a vrací jej lidem, zajímají se o lokální kulturu, kritizují západní vědu jako jediný zdroj poznání a narušují koloniální systém vykořisťování (s. 109). Skrze tuto teoretickou definici nachází v praxi příklady konceptu *buen vivir*, který je součástí ekvádorské ústavy, hnutí zapatistů a koncept *Nerŭstu* jako příklad praktiky vycházející z globálního Severu.

Souhrnem je možné říct, že *Kritika rozvoje* je důležitým počinem, jenž v tuzemské diskusi výrazně chyběl a jenž může sloužit jako potřebný odrazový můstek pro otevření tématu rozvoje v českém akademickém kontextu, a přináší přesvědčivé argumenty, proč by postrozvoj neměl zůstat v pozici marginálního tématu. Skrze důsledné promýšlení praktických aplikací postrozvoje autor také ukazuje, že nejde o pouhý myšlenkový experiment, ale o užitečný úhel nahlížení současného globalizovaného světa, jenž skýtá potenciál uvažovat nad jeho alternativami. Autorovo pojetí je současně inspirativním příkladem angažovaného vědního přístupu. Ukazuje, že je možné nerezignovat na radikalitu, která není motivována snahou o hyperkritičnost, ale úmyslem postihnout důsledně kořeny problému a dekonstruovat jej bez uchýlení se k solipsismu.

Layla Bartheldi

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova

**Lucie Vidovičová, Marcela Petrová
Kafková, Barbora Hubatková, Lucie
Galčanová Batista: Stárnutí na venkově:
Podoby aktivního stárnutí a kvalita
života v rurálních oblastech**
Praha/Brno, Sociologické nakladatelství
(SLON) 2018, 141 s.

Publikace *Stárnutí na venkově: Podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech* navazuje na předchozí publikaci autorského týmu s názvem *Stáří ve městě, město v životě seniorů* z roku 2013.